

Kutadgubilig

FELSEFE – BİLİM ARAŞTIRMALARI

JOURNAL OF PHILOSOPHY – SCIENCE RESEARCH

15

MART 2009

BU SAYI

**ÖLÜMÜNÜN 800. YILDÖNÜMÜNDE,
İSLÂM DÜŞÜNCESİNİN MİMARLARINDAN,
TÜRK DÜŞÜNCESİNİN REHBERLERİNDEN
FİLOZOF VE KELAMCI, ÂLLÂME FAHREDDİN RAZÎ'YE
İTHAF OLUNMUŞTUR.**

ISSN: 1303-3387

KELÂM'DA YENİLİK ARAYIŞLARI
PROF. DR. MUHAMMED BÂSİL ET-TÂÎ* İLE
DAKÎKU'L-KELÂM ÜZERİNE BİR SOHBET**

Tercüme Eden: Cahid Şenel***

C.Ş.: Öncelikle bu söyleşiyi gerçekleştirmek üzere davetimi kabul ettiğiniz için teşekkür ederim. İlk olarak şahsî hayatınızdan ve yüksek öğrenimizden kısaca söz eder misiniz?

Tâî: İlkokuldan liseye kadar öğrenimimin bütün kademelerini Irak'ta tamamladım. Musul'a yakın bir şehir olan Tella'fer'de doğdum, aslında ellilerin başlarında orada oturuyorduk. Daha sonra yaklaşık olarak yedi yaşındayken Musul'a taşındık ve ondan sonra öğrenimime Musul'daki okullarda devam ederek 1968'de mezun oldum ve 1969-70 öğrenim yılında da

üniversiteye başladım. Öğrenim için genel ortalamam tıp fakültesine girmem için yeterli olmasına rağmen fizik bölümünü tercih ettim. Fiziği çok sevdiğim için bu bölümü tercih etmiştim. Henüz üniversite öğrenimim sırasında Einstein'ın genel ve özel görelilik teorisi konusunda bir kitap yazmak nasip oldu. Üç yüz kırk sayfalık bu kitabı özel ve genel görelilik teorisine giriş mahiyetinde, Arapça olarak kaleme aldım. Üniversite, bu kitabın değerlendirilmesi ve hakkında bir karara varılması için hakemlere gönderdiğinde değerlendirmeyi yapanlar kitabı yazanın yirmi yaşındaki bir öğrenci olduğunu bilmeden basılmasını ve yayınlanmasını tavsiye ettiler. Aynı dö-

* Ürdün Yermük Üniversitesi Bilimler Fakültesi Fizik Bölümü.

** Bu röportaj 23.07.2007 tarihinde Ürdün Yermük Üniversitesi'nde Prof. Dr. Muhammed Basîl et-Tâî'nin görev yeri olan Fizik Bölümü'nde gerçekleştirilmiştir.

***Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

nemde ‘*Temel Partiküller*’ adındaki bir kitabı da İngilizceden Arapçaya tercüme ettim. Hem telif ettiğim hem de tercüme ettiğim bu iki kitap 1974 Şubatında basıldı. Ben o zaman üniversitenin dördüncü sınıf öğrencisiydim. Başarılı öğrencilerden olduğum için bana burs verildi. Mezun olduğum sene de kozmoloji (evrenbilim) alanında lisansüstü öğrenimi görmek için İngiltere’deki Manchester Üniversitesi’ne girdim. *Evrenin yaratılışı ve yaratılışının temelleri* alanlarında uzmanlık kazandım. Gerçekten evrenin yaratılışının esasları ve ilk anları ile ilgili olarak oldukça derin matematiksel bir usulle öğrenim gördüm ve tabii ki bu öğrenim, girift matematik metotlarla Einstein’ın genel görelilik teorisi, Gamow ve diğerlerinin “Big Bang” teorisine dayanıyordu. Oradaki doktora öğrenimim süresince birçok araştırma yaptım ve bunların hepsi uluslararası dergilerde yayımlandı. Üç sene yedi ay sonra (1978) doktoramı tamamlayıp memleketim Irak’a döndüm.

C.Ş.:Biraz da kendi alanınızla ilgili ilmî araştırmalarınıza değinsek...

Tâî: İlmi araştırmalarımın çoğu asıl uzmanlık alanım olan evrenin yaratılmasındaki ilk anlara dairdir. Tabii ki bu araştırmalar, bahsettiğim gibi yakın bir zamana yani otuz ya da kırk sene öncesine kadar şu anda elimizdeki resimlerden edindiğimiz şekline göre eksiksiz ve doğru değildi. Fakat yetmişlerin ortalarından itibaren evrenin yaratılışıyla alakalı araştırmalar, içerisinde bilimsel uygulamalar bulunan başarılı bir metot geliştirdiler ve teori sadece teori ile tahmini fikirlerden veya felsefeden ibaret olarak kalmak şöyle dursun bu teori şu anda incelemeye, araştırmaya ve kesinliğinden emin olacağımız pratik deneysel sınamalara imkan verecek hale gelmiştir. Çünkü artık kozmoloji (evrenbilim) tenkit ve ispat yapılabilecek bir duruma gelmiştir. Böylece neyin doğru olduğunu neyin doğru olmadığını biliyoruz. Diğer yandan kara delikler (*black holes*) üzerine bazı araştırmalar yaptım; bu araştırmalarda kara deliğin ‘olay ufku’ (*event horizon*) diye isimlendirilen yerin yakınında parçacıkların içerisinde şekillenmesinin mümkün olduğu bir bölge bulunduğunu hesapladım. Elimde bununla ilgili yeni bir yazı var. Ayrıca bizatihi kendi uzmanlık alanımla ilgili olarak “Bose-Einstein Yoğunlaşması” ile alakalı olan meseleler ve evrensel sabite (*cosmological constant*) üzerine de üç makalem yayınlandı. Bu makaleler evrenin bünyesi, evrenin bünyesini anlamak ve evrenin yaratılışının nasıllığını anlama üzerine yoğunlaşmıştır.

C.Ş.: İslâm kelâmına dair çalışmalarınızın da olduğunu biliyoruz. Bu çerçevede felsefi ilgileriniz ve fikrî projelerinizden bahsedebilir misiniz?

Tâî: Öncelikle ilk sorunuzla ilgili kozmolojiye dair yaptığım araştırmalardan bahsetmek istiyorum. Bunun kelâmın evrenin gelişmesiyle ilgilenen kısmıyla da bağlantısı vardır. Danışmanlığını yaptığım bir kaç yüksek lisans tezi dolayısıyla evrenin içe katlanması (*inkimâs*) imkânına dair bir inceleme yaptım. Modern araştırmalar ve astronomik gözlemler evrenin sonsuzca genişleyeceğine işaret ediyor gibidir. Evrenin geniş-

lemesi meselesi geçen yüzyıldan, yaklaşık olarak yirmilerden beri bilinen bir şeydir ve bu Edwin Hubble tarafından keşfedilmiştir. Fakat evren bu genişlemesine sonsuza kadar devam edecek mi yoksa dürülecek yani içine katlanacak mı? Şu anki gözlemleri modern evren teorisine göre tahlil edersek evrenin sonsuza kadar genişlemeye devam edeceğine işaret etmektedir. Fakat bu bazılarının zannettiği gibi gözlemlerin direk sonucu değildir. Aksine gözlemler sadece evrenin genişlediğini söyler. Şu an hâkim olan teori, evren genişliyorsa sonsuza kadar genişlemeye devam edeceğini ileri sürmektedir. Fakat en son olarak bir hafta önce öğrencilerimden biri "*Genişleyen Evrenin İçine Katlanması*" başlıklı bir tez savunmasında bulundu. Bu tezde genişleyen evrenin dürülmesinin yani içine katlanmasının mümkün olduğu sonucuna ulaştık. Burada bazı koşullar söz konusudur ve eğer bunlar olursa genişleyen evrenin dürülmesi yani içine katlanması mümkün olur. Bu beni kelâm felsefesine götürdü. Gerçekte kelâm ilmine olan ilgim yaklaşık onyed-onsekiz yıl önce başladı. Yani seksen dokuzla doksanlı yılların başından ya da doksandan beri kaynak konumunda olan Kâdî Abdülcebbâr'ın *el-Muğnî fî ebvâbi'l-adl ve't-tevhîd*, Ebû Hasan el-Eş'arî'nin *Kitâb Makâlâtî'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfî'l-musallîn*, İmam Cüveynî Ebû'l- Meâlî'nin *Kitâbü's-Şâmil fî usûli'd-dîn*, Ebû Tayyib el-Bâkîllânî'nin *Kitâbü't-Temhîd* veya *Temhîdü'l-evâil ve telhîsü'd-delâil*, İbn Metteveyh'in *Kitâbü't-Tezkire fî'l- cevâhir ve'l-a'râz*, Kâdî Abdülcebbâr'ın *Kitâbü'l-Muhî bi't-teklîf* ve Mu'tezile kitaplarının en eskilerinden biri olan Hayyât'ın *Kitâbü'l-İntisâr ve'r-red alâ İbn Râvendî* gibi kelâm kitapları üzerinde çalışmaya başladım. Ayrıca ikincil kaynak olan diğer kitapları da yani Dr. Hüsâmeddin el-Âlûsî'nin eserleri gibi araştırmaları da inceledim. Dr. Hüsâmeddin el-Âlûsî asrımızdaki kelâm hakkında gerçekten iyi çalışmalar yapan ciddi araştırmacılardan biridir. Bütün bunlar bende kelâm ilminde araştırmalar yapmak için sağlam bir zemin oluşturdu. Kelâm ilmi bildiğiniz gibi iki kısımdır: *Dakiku'l-kelâm* ve *Celilü'l-kelâm*, buna Ebu Hayyan et-Tevhîdî ve *Makâlât*'ında Eş'arî işaret etmiştir.

C.Ş.: Yani ilâhiyyat ve kozmoloji...

Tâî: Evet takriben ilâhiyyat ve kozmoloji. *Dakiku'l-kelâm*ın; hareket ve sükûnu, zaman ve mekânı, cevher ve arazları, ağırlığı, direnci, kuvveti, itimadı ve doğuşu (tevellüd) ve özellikle de cevher-araz teorisini araştırdığı sonucuna ulaştım. Yani fiilen gerçek bir İslâm ilim felsefesini *dakiku'l-kelâm* esasları üzerine kurmak mümkündür. Bu sebeple kitaplarda mevcut olan şeyleri, bizzat ilk kelimcilerin yazdıklarından veya onlardan nakledilenler üzerinden iyice tetkik ettim. Bundan dolayı kelimcilerin hepsinin olmasa bile büyük çoğunluğunun fikirlerini üzerine inşa ettikleri beş ilke olduğunu ve bu beş ilke üzerinde hemfikir olduklarını söyleyebilirim. İlk ilke atoma (*cevher el-ferd, el-cuz ellezi la-yetecezza*) dairdir. Yani şeyler sınırlı olarak bölünebilirler, böylece bölünemeyen en küçük parçanın var olduğu söylenir ve bu parça cevher-i ferd olarak isimlendirilir ve ayrıca dünyanın cevherlerden ve arazlardan ya da cevher ve arazlardan oluşan cisimlerden meydana geldiği ifade edilir. Bu ilke

“Allah tabiat kanunlarını âleme bıraktı” derler. Hatta onların ilahiyatçıları dahi “Allah bu âleme tabiat kanunlarını koymuştur” demektedirler. Fakat biz onlara soruyoruz: Allah kanunları koyduktan sonra nereye gitti?

C.Ş.: Filozoflar onun ilk hareket ettirici olduğunu ileri sürüyorlar!

Tâî: Evet, onlar onun ilk hareket ettirici olduğunu sonra da istifa ettiğini söylüyorlar. Tabii ki bu İslâm akidesine ve İslâmın âlem tasavvuruna zıttır. Beşinci ilke, filozoflara göre zaman ve mekân mutlak olarak, cisimleri mevcut olsa da olmasa da var olan iki varlıktır. Kelamcılara göre hayır! Eğer cisimler var olmazsa zaman da mekân da olmaz. Şimdi eğer kelamcıların beş ilkesini değerlendirmek istersek günümüz fiziği ve modern fizik için en doğru ifadenin, beş ilkenin, modern fizikle -yani görelilik ve kuantum teorilerini kastediyorum- tamamen uyduğu sonucuna ulaşabiliriz. Tabii ki tamamen kavramsal açıdan. Ben orada yani kelamcıların elinde gelişmiş bir fizik olduğunu iddia etmiyorum. Fakat ellerinde gelişmiş kavramlar olduğunu söylüyorum.

C.Ş.: Biraz da dünya ölçeğindeki faaliyetlerinizden, uluslararası kongre ve çalışma gruplarına katılımlarınızdan bahseder misiniz?

Tâî: Uluslararası katılımlarım, aslında çok sonra başladı yani iki üç sene önce dünya çapında bir şeyler yapmaya başladım. İngiliz Ekzitr Üniversitesi 2005’in başında beni davet etti. Orada Ekzitr Üniversitesi İslâm-Arap Araştırmalar Merkezi’nde bir seminer verdim. Bu seminer felsefe bölümünden hocalar, İslâm ve Doğu Araştırmaları hocaları ve hatta bazı fizikçiler ve doktora talebeleri tarafından beğeni konusu oldu. Sonra yine aynı sene yani 2005’te Oxford Üniversitesi’nde “Einstein, Zaman ve Tanrı” (Einstein Time and God) isimli bir sempozyuma katıldım. “İslâm Kelamında Zaman” (Time in Islamic Kalam) başlığıyla müslüman kelamcılara göre zaman içerikli bir araştırmayla katkıda bulundum. Sonra 2006 Haziran ayında Oxford Üniversitesi’ndeki Hristiyan-Müslüman diyaloguna dair olan bir çalışma grubuna katıldım. Bu çalışma grubu din ve ilim meseleleri hakkında karşılıklı konuşmak içindi ve toplantı müslüman astronomi bilim adamları ve hocalardan bir grubu biraraya getirdi. Sonra 2006’nın Eylül ayında Manchester Üniversitesi’nde bir kongreye katıldım ve aynı senenin Nisan ayında kongre dergisinde yayınlanmak üzere “Müslüman Kelamcılara Göre Yaratma ve Yaratıcı” başlıklı bir araştırmayla Romanya’da yapılan XI. Essat Sempozyumu’na iştirak ettim.

C.Ş.: Batılı bilim adamları kelam ilmi hakkındaki görüşlerinizi nasıl değerlendiriyorlar?

Tâî: Bu gerçekten iyi bir soru. Bu hususu garipseyebilirsin ama Batıda kelam ilmi ve kelam felsefesine dair olan tezlerimle alakalı olarak daha iyi bir ilgi gördüm. Hatta şimdiye kadar 2005 yılında batılı gazetecilerden birinin benimle *Science and Theology* isimli dergi için yaptığı röportaj dışında sizden önce kimse benimle bu mevzu

hakkında bir röportaj gerçekleştirmedi. Ayrıca pekçok batılı araştırmacı elektronik posta kanalıyla benimle iletişim kuruyor, özellikle internette bana ait olan www.cosmokalam.com adlı site vasıtasıyla pek çok problemle alakalı sorulara karşılıklı geniş cevaplara ulaşıyoruz. Amerika'dan İslâm düşüncesine dair bir çok soru geliyor ve yakın alaka gösteriyorlar.

C.Ş.: Yakın zamana dair yapmayı planladığınız şeyler nelerdir?

Tâî: Bu sıralar oldukça çok meşgulüm. Önümüzdeki dönemde 2006'nın dokuzuncu ayında Manchester kongresine gönderilen araştırmalardan elimde iki araştırma takibi var. 2007'nin dokuzuncu ayının başında Oxford Üniversitesi'ndeki kongre için hazırladığım bir araştırma mevcut. Ayrıca Conterbury Üniversitesi'ndeki kongreyle ilgili daha eski olan başka bir araştırma daha var ki o da "Evrîm ve Kuran" hakkındadır. İnsanın evrimini kastediyorum ve kongre beşerî aklın evrimi hakkındaydı. İnsan görüşünün, aklının, idrakinin ve mantığının evrimi. Ben insanın bizatihi kendi evrimi yönünü ele alıyorum ve evrim görüşünün Kur'an'la çeliştiği sonucuna varmıyorum. Kur'an ve evrim arasında herhangi bir çelişki görmüyorum ve ayrıca insanın şu anda bulunduğundan daha az gelişmiş bulunan bir varlıktan evrim geçirerek geliştiğini söylesek bile bu, yani insanın evriminin gerçekleşmiş olması Allah'ın kudretiyle çelişmez, Allah'ın kudretini ortadan kaldırmaz ve onun büyüklüğüne gölge düşürmez. Çünkü Yüce Allah her bir evrim işlemini yapar. Evrim teorisi yanlıştır, Darwin'in görüşleri yanlıştır şeklindeki sözler şu anda mevcuttur. Peki, eğer biyoloji ilminden evrim düşüncesini çıkarırsak, biyoloji ilmi nasıl yürüyecek? Allah'ın bir parça çamur aldığı onu yoğurduğunu ve sonra ona insan şekli verdiğini sonra da ona üfleyip "Ey Adem kalk!" dediğini ve Adem'in de kalkıp koşmaya başladığını mı söyleyeceğiz? Böyle bir teori işlemez ve biyoloji ilmi de onunla meşgul olmaz. İnsan ve diğer canlı genomlarını, ayrıca insan şeklini, anatomisini nasıl açıklayacağız? Evrim var olan bir hakikattir ve insan evrim geçirir ve bu Allah'ın kudretine gölge düşürmez ve onu ortadan kaldırmaz. Peki eşyalar o halleriyle evrim geçirirler mi? Hayır, mümkün değil. Şeyler bulundukları halleriyle katıdırlar ve ruhları yoktur.

C.Ş.: Burada yine sebeplilik meselesine dönüyoruz sanırım?

Et-Tâî: Evet sebeplilik meselesi gibi. Allah yapar, yönlendirir. Evet, kanun vardır, özellikler vardır, ilişkiler vardır, değişmeyenler vardır, değişkenler, sıcaklık, soğukluk, kuvvet, direnç vardır, hepsi vardır, hepsi işler ve bunların hepsi kanunlara, klasik mekanik ve kuantum mekaniği, sıcaklık ve çekim kanunlarına göre işler, ama hiç biri Allah olmadan işlemez.

C.Ş.: Öyleyse burada başka birşey sormamız lazım: İslâm düşüncesinin yenilenmesi hakkındaki görüşünüz nedir? Çünkü bazı müslüman düşünürler sebepliliği ya da evrimi tamamen reddediyorlar?

Tâî: Bu bir tehlikedir ve burada bilerek reddetmeyle diğerini yani bir şey bilmeksiniz, körü körüne reddetmeyi birbirinden ayırmalıyız. Yani burada herhangi bir konuyu ya da meseleyi ilimle reddettiğimi söyleyip onu temellendirmemle onu sadece itikadî bir sebeple reddetmem arasında fark vardır. Peki belki ben akideyi yanlış anladım. Bu mümkün değil mi? mümkündür. Bizim İslâm düşüncesini ciddiyetle yenilemeye ihtiyacımız var. İlk olarak, yenileme, sabitelerin tarif edilmesine dayanır, sabiteleri ve onun dışındaki değişkenleri tespit etmek gerekir. İkinci olarak, mukaddes olanla olmayanı birbirinden ayırmak gerekir, kutsal olan nedir? Kur'an'ın iki kapağı arasında bulunan Allah'ın katından indirilmiş olan kelamı kutsaldır. Allah kutsaldır. Peygamber nübüvvet sıfatıyla ve ona indirilmiş olan Kur'an kutsaldır. Sahabe sözlerine gelince kutsal değildirler. Niçin kutsal olmayanı kutsal kılıyoruz! Başkalarının söyledikleri gibi ümmetin dini otoritesi olan -ki İslâm'da dini otoriteler yoktur- İbn Abbas'tan yaptığı rivayete dair sözleri ve diğer geçmiş ulemânın sözleri sadece ictihaddır. Hatta nebevî hadis bile gözden geçirilmeye ve inceden inceye tetkike muhtaçtır. Ayrıca hadisin sahihliğini tespit için sadece senede dayanmak yetmez. Yani sened açısından sahih olanın metin açısından da tenkide ihtiyacı vardır. İkinci olarak, senedin tashihi sadece mevcut cerh ve ta'dil yoluyla tamamlanmaz. Çünkü bu kural, fitneyle alakası olsun ya da olmasın sahabenin âdil olduğu esasına dayanır ve bu bir hatadır. Fakat eğer hadis uzmanları sahabeyi, cerh ve ta'dil yönünden herhangi bir yorumla karşı karşıya getirmek istemiyorlarsa, olsun; ama biz metne bakmaya çağırıyoruz. Metni hatalı olanı senedi sahih de olsa reddediyoruz. Sahabenin yalan söylediğini söylemiyoruz, hâşâ, ama "Metinde (mânada) bir uzaklaşma ya da kesiklik olabilir" diyoruz ve metni suçluyoruz vesselâm. Eğer metin doğru olursa onu alırız. Yenileme (tecdid) hususunda cesur olamak zorundayız. Yine var olan bir hakikati önümüze koymak zorundayız. Şu an asrımızda hüküm süren İslâm ya da dedikleri gibi hüküm süren İslâm düşüncesi, çoğunlukla yolunu kaybetmiş bir düşünce durumundadır. Bundan şu anda hakim olan ve hüküm süreni kastediyorum. Çünkü maalesef hastalıklı selefî akıma bağlı olmayanlar İslâm dışı sayılıyor. Yani gerçek manadaki yeniliğe davet Selefîlikle karşı karşıya geliyor. Sürekli "En hayırlı asır bizimki ve bizden sonra gelenler ve onlardan sonra gelenlerinkidir..." sözünü tekrar ediyorlar. Dördüncü, beşinci ve altıncı yüzyıldan sonra gelen yüzyıllara kapıyı kapatıyorlar. Bu söz aslında ne vâkıyla ne akılla ve ne de İslâmın ruhuyla uyuyor. Ayrıca böyle bir hadisi nasıl kabul edebilirim? Belki belirli hususlarda seçkin olabilirler, fakat kesinlikle bütün konularda değil. Çünkü unutmamamız gereken bir şey de yanılığın çoğunun İslâm'a hadis yoluyla girmiş olduğudur.

C.Ş.: Son olarak kelamın yenilenmesi (tecdid-i kelâm) hakkında konuşmak istiyorum.

Tâî: Ben kelâm ilminin gözden geçirilip iyi bir şekilde takdim edilirse yeniden kurulabileceğini ve aynı zamanda İslâmın aslını ve imkanlarını koruyarak, geniş, kapsayıcı, yeni bir teoriye zemin teşkil etmesinin mümkün olduğunu düşünüyorum. Çün-

kü yapı, İslâm'ın, Kur'an'ın temellerinden türemiştir. Söylemiş olduğumuz beş ilkenin hepsi Kuran'dan kaynaklanmıştır. Allah herşeye bir adet takdir etmiştir. Allah gökleri ve yeri altı günde yaratmıştır, orada sonradan olma (hudûs) prensibi vardır; Yüce Allah'ın kendisinin her gün bir işte olduğuna dair olan sözü yenilenme ve değişme (*teceddüd ve teğayyür*) ilkesini içerir, yani hiç bir şey aynı hal üzere iki vakit kalmaz. Allah kendinden başka ilah olmayan, hayy ve kayyûmdur. Evreni ayakta tutandır. Nasıl ayakta tutuyor? Eğer şeyler değişiyorsa nasıl ayakta tutan (*kayyûm*) oluyor? Daha önce de söylediğim gibi şeyleri sürekli yenileyerek ayakta tutan odur. Eğer sana "bu gömleği" her gün olduğu gibi giymen gerekir desem bu elinde yenilemek için herhangi bir fırsat ya da bir seçim olmadığı manasına gelir. Fakat eğer sana her gün "yeni bir gömlek giymen gerekir" desem şimdi artık sen hürsün ve elinde hürriyet var. Yenileme sana hürriyet verir. Senden her gün yeni bir gömlek giymeni istersem bu yenileme, sana yarın giyeceğin gömleği seçme özgürlüğü verir.

C.Ş: Allah'ın iradesi sana bir gömlek giymen gerektiğini söyler ama "hangi gömleği giyeceğine sen karar ver" diyerek özgürlük verir öyle mi?

Tâî: Evet, sen seç. Bundan dolayı Yüce Allah Kitabında "*Kalplerinizde olanı ortaya çıkarmak için*" (2/154) demiştir. Her türlü noksanlıktan berî olan Yüce Allah müdahalede bulunmaz, O müdahalede bulunmayı istemez, O sana özgürlük vermeyi ister. Neden bazı Selefi müslümanlar bunu Allah'ın hükümranlılığı konusunda haddi aşmak olarak kabul ediyorlar. Allah her şeye gücü yetendir. Gömleğinizi değiştirmeye nasıl güç yetiremez? Elbetteki güç yetirebilir. Fakat sana bu seçme hürriyetini veren de O'dur. Ve sana "seç!" der. Sen bana "Allah'ın hangi gömleği giyeceğimi bilmesi gerekir" diyebilirsin. Evet, O bilir. Fakat bilmesi irademe müdahale ettiği manasına gelmez. O halde insan amellerinden ve fiillerinden sorumludur. "*Yaptıklarından sorumlu tutulacaklardır.*" Eğer seçmeyi (*ihtiyâr*) insan hürriyetinden çıkarırsak sevabı ve cezayı da çıkarmamız gerekir. Bu da doğru değildir.

C.Ş.: Allah zamanın içerisinde mi bilir yoksa zamansız mı bilir?

Tâî: O tam olarak zamansız bilir. Allah'ın ilmi, zamansız ve mekânsızdır. Bu mesele tabii ki fikrî ve mantıkî olarak önemlidir. Allah bilir. Bu rabbâni bir imtiyazdır. Çünkü O azizdir. O'nun ilmi mutlaktır. Ne zaman ne de mekân ona bir sınır çizemez. Geleceği de geçmiş de bilir.

C.Ş.: Bu keyifli sohbet için çok teşekkür ediyorum.

Tâî: Ben de teşekkür ederim.